

ФІЛОСОФІЯ І СУМІЖНІ СФЕРИ ДУХОВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

УДК 17.023.1 : 216 “16”

Лариса Квасюк
Національний університет “Острозька академія”

РИМО-КАТОЛИЦЬКЕ ВЧЕННЯ ПРО ВИПРАВДАННЯ ЛЮДИНИ У КОНТЕКСТІ НАСТАНОВ ТРИДЕНСЬКОГО СОБОРУ (1545–1563): КОМПАРАТИВНИЙ АСПЕКТ

© Лариса Квасюк, 2011

На основі декрету Триденського собору (1545–1563) “Про перворідний гріх та виправдання” досліджується римо-католицьке вчення про виправдання як прощення гріхів, освячення й оновлення внутрішньої людини посередництвом прийняття Божої благодаті та активної діяльності самої людини; здійснюється компаративний аналіз католицького розуміння виправдання з православним, у якому виправдання розглядається як загальний дар Бога, та з протестантським (лютерівським), у якому віра є основою виправдання.

Ключові слова: виправдання, гріх, Триденський собор, людина, церква, віра, Божа благодать.

Kvasyuk Larysa. Rome Catholic Teaching about Justification in the Context of Trydenskyu Cathedral (1545–1563): comparative aspect.

The article deals with the Decree adopted by Trydenskyu Cathedral (1545–1563) About Sin and Justification. On the basis the above mentions Decree Rome Catholic teaching about justification as the forgiveness of the sins, the sacred and reunion of the internal person with the mediation of the acceptance of the God`s grace and the activities of the human by itself; it is made the comparative analysis of the catholic understanding of the justification with the Christian, I which the justification is described as the general God`s gift and with the protestant(Lutheran), where the faith is the base of the justification.

Keywords: the justification, the sin, Trydenskyu Cathedral, the human, the church, the faith, God grace, the catholic.

Аналіз стану досліджуваної теми. Християнське вчення говорить, що через гріхопадіння була пошкоджена природа людини. Тому необхідно врятувати людину – загладити або спокутувати її вину перед Богом, виправдати її, вилікувати її природу і відродити людину. Отже, у поняття “спасіння” входить виправдання. У загальному сенсі виправдання розуміється як акт спокутування всього роду людського, який здійснив Ісус Христос. У вузькому значенні виправдання розглядають як таке, що полягає у звільненні від гріхів окремої людини і називається відродженням. На Триденському соборі (1545–1563) питання про виправдання набуло догматичного вираження: було сформульовано 16 розділів і 33 канони. Їх дослідження дає змогу зрозуміти, під впливом яких моделей функціонує католицьке богослов'я, у чому його відмінність від православного та протестантського поглядів на природу людини та її виправдання задля окреслення специфіки духовно-ціннісних орієнтацій християнських конфесій, з якими історично пов'язана культура України.

Тема виправдання зацікавила нас під час опрацювання брошури М.І. Теодоровича, виданої у 1886 р. у друкарні Почаївської лаври під назвою: “Вчення Триденського собору про перворідний гріх та виправдання у зв’язку з православним і протестантським вченнями про той самий предмет” [5]. Автор, подаючи православну позицію, критикує католицьку традицію виправдання, вбачаючи у ній ставлення Бога до людини як до раба, що добрими справами має заслужити благодать Божу [5, с. 86]. Але звертання до декретів та канонів Триденського собору [2], їх інтерпретації католицькими богословами відкриває інший погляд на цю проблему. Прагнучи позбутися конфесійної упередженості щодо питання про виправдання, ми зверталися до праць сучасних науковців: російської дослідниці М. Корзо, яка аналізує катехітичну українсько-білоруську традицію, зокрема так званий “Триденський символ віри” [3]; польського вченого М. Мельника, який розглядає виправдання у контексті еволюції вчення про спасіння [6]; білоруського науковця А. В’язовської, що досліджує деякі постанови Триденського собору про виправдання [2]. З погляду актуальності теми нас цікавить компаративний її аспект, що не висвітлений взагалі або відображений надто заангажовано у названих попередньо роботах. Це і визначило мету нашої статті: розкрити суть римо-католицької концепції виправдання у контексті настанов Триденського собору (1545–1563), здійснивши її компаративний аналіз із православним та католицьким віровченням.

Православна церква розглядає перворідний гріх як явище суто моральне, причина якого у духовній природі людини, її свободі, тому виправдання, як лікування цього гріха, на її думку, повинно бути тільки моральним. Через гріх у людини порушилася моральна самосвідомість, унеможливилось живе усвідомлення добра і відмінності його від зла, а тому – і здатність творити істинне добро. Відповідно, мета виправдання повинна бути у тому, щоб повернути людині можливість усвідомлювати і творити таке добро, підняти її реально-злу свободу на ступінь формальної свободи – моральної рівноваги, коли людина завдяки живому усвідомленню добра і зла може вибрати і творити лише добро – повернути людину в невинний стан, у якому вона вийшла з рук Божих. Це і є справа виправдовуючої благодаті Творця. Але перш ніж оновити людину, повернути їй можливість творити добро, потрібно зняти з неї її спадкову провину перед Богом, примирити її з Творцем; це останнє і здійснюється у таїнстві хрещення, в якому повідомляється людині благодать Божа заради спокутуючих заслуг Ісуса Христа, яка звільняє людину від її гріхів – первородного і здійснених, що і приносить виправдання. У таїнстві миропомазання, що є нерозривним із таїнством хрещення, благодать Божа освячує, оновлює людину і дарує їй сили для нового християнського життя, для боротьби з тією духовною схильністю, яка є наслідком гріха Адама і залишається в людині, хоча завдяки благодаті хрещення і не ставиться їй у провину як гріх. Благодать ця дарується людині без будь-яких її попередніх заслуг. Головною умовою для її отримання є віра, але не довіра до слів благовісника чи суб’єктивна впевненість у прощенні гріхів, а тверда жива віра в Ісуса Христа, повна особиста відданість Йому, як Богу і Спасителю, у своїх думках, почуттях і справах. Тільки така віра є вірою, що рятує; вона становить необхідну умову хрещення і є першим ступенем спасіння; другий ступінь – акт хрещення і миропомазання з їхніми внутрішніми благодатними наслідками чи плодами для вірян. Людина звертається до Христа не зразу, а поступово, що є результатом впливу на неї Євангельської благодаті Божої і свідомого ставлення до цієї дії, якій неодмінно передують покаєння; бо тільки тоді людина вирішує всіма силами своєї душі налаштуватися до Бога і Його справи, коли вона сповнена усвідомлення своєї гріховності, ненавидить гріхи і має до них відразу. Отримавши виправдання й освячення (у хрещенні та миропомазанні), людина повинна оволодіти плодами виправдання і освячення самостійно за допомогою благодаті, перебувати в істинно християнському житті, зростати духовно, щоб досягти вічного блаженства там, за межею, де після страшного суду Божого остаточно завершиться вся справа спасіння і кожен отримає похвалу від Бога. Процес цього засвоєння здійснюється не тільки посередництвом віри чи добрих справ, а віри і добрих справ разом, що сполучені з любов’ю. Як у справі виправдання та освячення, так і в справі засвоєння плодів їх зберігається моральний суто синівський характер у стосунках людини до Бога: людина як покірний люблячий син із любові до свого Отця готова віддати свою душу за нього, отримати від Отця Небесного блаженство як вільний благодатний дар [5, с. 87].

Розглянемо римо-католицький підхід до виправдання, що виражений у декреті Триденського собору і розвинений римськими богословами. У розділі 1-му декрету “Про перворідний гріх і виправдання” римо-католицька церква постулює, що через гріх Адама всі люди втратили свою невинність в очах Бога; на усіх них печать первородного гріха. Щоб уникнути вічної смерті, їм необхідно виправдатися перед Богом, однак самі вони цього зробити не можуть (розділ 1). Тому Бог послав свого Сина, Ісуса Христа, який пожертвував своїм життям, дав можливість людям досягти усиновлення, зробив для них можливим здобуття праведності. Це була жертва для всіх, хто увірував. “Небесний Отець послав людям Ісуса Христа, сина свого... щоби всі люди могли досягнути усиновлення. Його Бог запропонував у жертву умилостивлення у крові Його через віру за гріхи наші, але не тільки за наші, але і за гріхи всього світу” (розділ 1). У 3-му розділі декрету зазначається, що “хоча він і помер за всіх, не всі отримують благословення його смерті, але ті, яким повідомляється заслуга його страждань”. Розділ 7-й декрету Триденського собору містить таке визначення виправдання: “воно є не тільки прощення гріхів, але і освячення, і оновлення внутрішньої людини посередництвом добровільного прийняття благодаті і дарів, через які нечестива людина стає виправданою, ворог стає другом, щоби ми мали надію стати наступниками вічного життя”. Виправдання розглядається не як одноразова подія прощення гріхів, а як процес, у якому сама людина бере активну участь.

Процес виправдання такий. Гріх віддалив людину від Бога, але жертвна смерть Ісуса Христа, його заслуги страждань дали змогу Богу послати всім людям без винятку попередню благодать, яка передує вчинкам людини (розділ 5). Така благодать Божя спонукає людину до звертання, і людина добровільно приймає благодатне збудження і сприяє благодаті, тому, коли “Бог торкнеться серця людського через освячення Духом Святим, то не можна сказати ні того, що людина нічого сама не робила, сприймаючи натхнення Святого Духа, бо вона не може і заперечити цього, ні того, що без благодаті Божої тільки своєю вільною волею вона може збудитися до виправдання перед Богом” [5, с. 69]. Отже, значення благодаті Божої у справі навернення полягає у збудженні або дотику до серця людського.

Мислитель епохи середньовіччя Фома Аквінський розумів це збудження як “поштовх, що повідомлений Першодвигнуном тілам небесним: для руху тіл небесних вимагається від них не тільки форма чи здатність до руху, але і поштовх до руху, що даний Першодвигнуном. Дух людини від природи має здатність пізнавати істину, але для виявлення цієї здатності він має потребу в благодаті Божій. Подібно до того, як вода має здатність нагріватися, але виявити її може тільки під впливом дії на неї вогню, так і Бог, збуджуючи людину своєю благодаттю, повідомляє їй перший поштовх до спасіння” [1, питання 109]. Фома говорить про здатність людини до істини, що збуджується Богом, розуміючи тут ту схильність до добра, яка за допомогою благодаті звільняється з уз гріха. У питанні 85 “Суми теологій” схоласт твердить, що “Бог збуджує вільну волю нечестивого і ніби штовхає її до виправдання, і цього поштовху буває достатньо для всієї справи приготування до виправдання” [1, питання 85].

За вченням собору це збудження відбувається у людини у той момент, коли вона чує благовісника і вірить у те, що чує, – в істинність того, що вище відкрито і обіцяно, а також і в те, що нечестивий виправдовується Богом через благодать Його. Тому віра чи довіра до слів благовісника є перша дія, яка викликана благодаттю у душі язичника, що навертається. Подальші дії наперед даної благодаті є такі: усвідомлення людиною своєї гріховності, спасительний страх перед божественним правосуддям, роздуми про божественне милосердя, надія на помилування, любов до Бога, зневага до гріхів, покаяння, рішучість у прийнятті св. Хрещення, початок нового життя і дотримання заповідей Божих, що розглядаються як моменти приготування до виправдання [5, с. 71].

Попередня благодать налаштовує людину, пробуджує у неї бажання виправдатися. Людина отримує можливість вибрати, чи потрібна їй благодать Бога, чи ні: “Коли Бог торкається серця людини, освячуючи її Святим Духом, людина не знаходиться у пасивному стані, вона може відхилити це все” (розділ 5). “Наперед дана благодать сприяє тому, що людина починає вірити у божественні істини, а саме у те, що вона гріховна, що справедливість Божя вимагає покарання за гріх, і що якби не спокутувальна жертва Христа, вона сама б зазнала покарання. У людини з’являється надія виправдатися, яка викликає у серці любов до Бога, бажання коритися йому і жити

праведним життям. Грішник звертається до Бога, боячись божественної справедливості, яка, до його ж блага, його і збудила, і досягає милість Бога. Його надія на те, що Бог буде прихильний до нього заради Христа, оживає, і він починає любити його як джерело справедливості, а тому йде проти гріха, сповнюючись ненавистю і відразою...” (розділ 6).

Завершальним етапом приготування до виправдання є участь у покаянні та таїнстві хрещення, у якому Бог вливає у людину свою благодать, яка освячує й оновлює її природу, і тому миттєво, як зазначав Фома Аквінський, звільняє її від всіх гріхів – первородного і особистих, і разом з тим від усіх покарань – вічних і часових [1, питання 113]. Ця влита благодать стає у людині внутрішньо наявною праведністю, відповідно до якої людина не тільки називається праведною, але і є нею. Цю благодать людина отримує через віру. Людина, за апостолом Павлом і за вченням Триденського собору, ні вірою, ні справами, що передують виправданню, не заслуговує благодаті виправдання. “Людина виправдовується без заслуг у власному сенсі, за які людина отримує виправдання як дещо належне. Але це не означає, що благодатне виправдання виключає будь-яку заслугу людини, будь-які добрі справи, які ведуть до її виправдання, як приготування виправдання за допомогою наших власних сил по вірі в божественне обіттування, що тим, хто вірує, і тим, хто кається, Бог дасть благодать виправдання”.

На основі покаяння і таїнства хрещення можна говорити про початок нового життя і виконання Божих заповідей: розкаюватись треба перед хрещенням, щоб почати нове життя і виконати Божі заповіді” (розділ 6). Під час виправдання людині повідомляються заслуги страждань Христа, а потім їй прощаються гріхи і даються через Церкву дари: віра, надія, любов (одночасно). Дар віри не передує виправданню, а йде після нього. У розділі 7 декрету підкреслено, що “коли людина отримає істинну християнську праведність, вона хоче зберегти цю праведність чистою, постати у ній перед престолом суду нашого Господа Ісуса Христа і мати життя вічне” [2]. Тобто під час виправдання людина отримує по благодаті від Бога праведність і перед нею постає завдання зберегти її до кінця життя. Канон 9-го декрету про виправдання Триденського собору говорить: “Якщо хто каже, що однією вірою несправедні виправдовуються, тобто нічого більше не потрібно, щоб досягти благодаті виправдання, і що зовсім не важливо, щоб людина своєю волею приготувалася і налаштувала себе її отримати, нехай буде йому анафема” [2].

Впевненості у тому, що людина здобула Божу благодать, бути не може, оскільки кожен, хто думає про себе, усвідомлює свої слабкості та неналаштованість до добра, повинен сумніватися у своїх добродійностях (розділ 9). Людина не впевнена у своєму виправданні, але вона не сумнівається у милості Бога і дієвості заслуг страждань Христа. Якщо людина сумнівається у прощенні своїх гріхів, це зовсім не означає, що вона не вірить (канон 13). Після того як під час хрещення люди отримали деяку міру праведності Божої, “умертвляючи плотські члени і представляючи їх у знаряддя праведності, вони через дотримання заповідей Бога і Церкви, через віру, що співпрацює з добрими справами, зростають у виправданні, яку отримали по благодаті Христовій і ще більше виправдовуються” (розділ 10). “Бог заповідає не неможливе, а те, що ти можеш зробити, і молитися про те, що ти не можеш зробити, щоб ти це міг зробити” (розділ 11). Віруючі можуть виконати закон за допомогою Бога, Бог не залишає тих, хто був одного разу виправданий його благодаттю” (розділ 11). Вічне життя можна отримати, якщо страждати з Христом і заради Христа. Але навіть виправдані люди не можуть уникнути гріха у своєму житті. Канон 23 говорить, що це можуть зробити лише особливо благословенні Богом.

За декретом про виправдання гріхи поділяються на щоденні та смертні. Щоденні прощаються таїнством покаяння, коли містично відновлюється благодать виправдання. Перед хрещенням благодать виправдання викликає ненависть до гріха і бажання дотримуватися Закону Божого. Покаяння після хрещення дає не тільки зневагу до гріха, але й “смирненне серце, сакраментальне відпущення гріхів, пости, благочинність, молитву, щоб позбавитися від тимчасових покарань, які не прощаються повністю тому, що людина невдячно поставилася до благодаті Божої і засмутила Духа Святого” (розділ 14). Тільки коли людина буде покарана за свої гріхи чи в цьому світі, чи у чистилищі, вона зможе увійти у Царство Небесне. Смертні гріхи не належать до тих, які прощаються. Серед них гріх до смерті та гріх невіри. Навіть таїнство покаяння не позбавляє від цих гріхів. У розділі 15-му декрету підкреслено, що отриману благодать виправдання можна втратити

не тільки через невіру, але і через інший смертний гріх. Вічне життя, за вченням римо-католицької церкви, можуть отримати лише ті, хто до останньої хвилини свого життя виконував заповіді Божі. Внутрішня сутність людини повинна характеризуватися праведністю від Бога і праведністю від добрих справ, і за самої людини.

Нечистивий повинен сам заслужити собі благодать виправдання, як і грішник, який кається, і повинен сам, своїми добрими справами здобути собі благодать помилування. Хоча заради спокутувальних заслуг Ісуса Христа людина й отримує відпущення гріхів та вічних покарань, але гнів Божий, згідно з католицьким ученням, продовжує тяжіти і після того, як було даровано відпущення. Щоб отримати повне помилування, людина повинна не тільки засвоїти у собі спокутувальні заслуги Ісуса Христа, але ще й принести правосуддю Божому свій викуп. За кожен гріх, для задоволення правди Божої, людина повинна зазнати кари, прийняти належно відплату. Бог не може примиритися з людством заради лише викупних заслуг Сина Божого і тому карає людей за їхні гріхи у часових покараннях. Бог – це каральна сила, що не залишає без покарання будь-який гріх, тому має сенс інквізиція, яка хотіла звільнити своїх чад від покарання чистилища [5, с. 79].

Але коли людина, яка покалася, неочікувано помирає, не встигнувши здійснити необхідної умови прощення, – приходить у майбутнє життя з гріхом, хоча і прощеним у таїнстві покаяння, але які вона особисто не оплатила, не задовольнила, що означає – не загладила, не очистила, для неї немає місця ні в пеклі, ні в раю: вона ще має борги, на ній ще є гріховна пляма, яка є малою, щоб терпіти за неї муки пекла, і водночас значною, щоб не бути перешкодою на шляху насолоди райським блаженством. Пекло не може бути місцем для такої людини, тому що вона помирає у стані благодаті, у стані помилування і прощення від усіх гріхів і вічних покарань за них. Її справжнім місцем має бути рай, і тільки її борг заважає й утримує її на шляху до райського блаженства. Чистилище, як місце затримки людей, що помирають у благодаті помилування, де вони повинні заплатити борг, що залишився за ними, є третім станом душ після цього життя, середнім між раєм та пеклом і відмінним від того й іншого. Триденський собор утвердив вчення про особисте задоволення Боже – особисту сплату кожної людини за вчинений гріх, окрім загального задоволення, яке приніс Божественний Іскупитель за гріхи усього людства взагалі і такого, що звільняє грішника тільки від вічних покарань [3, с. 176-178]. Вчення про індульгенції також утвердив Триденський собор.

Римо-католицький погляд на справу спасіння викликав спротив у протестантських общинах. Лютерани заперечували значення природних сил людини у справі спасіння. Якщо людина настільки впала, що зовсім роздробила свої духовні сили, не отримавши навіть здатності бажати добра, це означає, що вона зовсім нічого не може зробити для свого виправдання, вона є тільки пасивним знаряддям благодаті Божої, яка тільки одна сприяє її спасінню, повертаючи, але не пробуджуючи в людині втрачену (але не послаблену тільки) свободу, – говорили вони [5, с. 82].

Благодать виправдовуюча не може бути всезцілювальним і оновлювальним засобом. Ісус Христос ніби прикриває своєю праведністю спадкові язви грішника, що вірить у нього і просить в Отця Небесного не ставити їх у провину людині, помилувати її. Так людина оголошується виправданою перед очима грізного Судді, звільняється від провини за гріх, але гріх, як такий, що глибоко проник, залишається в людині. Отже, сутність виправдання, що отримується під час хрещення, полягає у зовнішньому відпущенні гріхів: людина оголошується виправданою, звільненою від провини за гріх. Отримати прощення гріхів, говорить “Апологія Аусбургського Сповідання”, означає виправдатися, а виправдатися – це не із несправедного стати праведним, але бути оголошеним виправданим заради чужої праведності Христа, яка повідомляється нам через посередництво віри [3, с. 179].

Триденський собор, що виступав проти вчення Лютера про сутність виправдання, говорить: “Благодать хрещення не тільки відпускає провину за перворідний гріх, але і сам гріх знищує, а не покриває тільки; виправдання є не тільки прощення гріхів, але і освячення, і оновлення внутрішньої людини, так людина із несправедної стає праведною, з ворога – другом Божим, і не тільки вважається, але і є виправдана. Умовою виправдання лютерани визнають тільки віру, яку розуміють як суб’єктивну впевненість людини у тому, що їй відпущені гріхи. Тоді людині стає відомо, що вона виправдана, їй достатньо цієї впевненості, що гріхи відпущені – тобто вона спасенна. Хоча і

потрібно вірити, що гріхи відпускаються за милосердям Божим заради Христа, але не можна говорити, що вони відпускаються будь-кому, хто має тверду впевненість чи хизується тим, що йому відпущені гріхи і хто заспокоївся цією впевненістю. Гріх залишається в людині і в стані виправданому, продовжуючи бути предметом гніву Божого, якщо людина не отримала у виправданні сили, що оновлює і освячує її природу. Тому лютерани, на відміну від католиків, вважають, що людина не може виконати не тільки весь закон, але і однієї його заповіді; будь-яка справа її, навіть благочестива, є не більше як смертний гріх, що гідний вічних покарань.

Отже, католицьке вчення про виправдання говорить про гріхопадіння Адама, першої людини, через яке його провина стала провиною всього людства на основі союзу людей зі своїм праотцем. Однак гріхопадіння не призвело до повної втрати вільної волі людини, вона у неї збереглася, хоча й у спотвореному вигляді. Бог по милостині своїй послав на землю сина свого, Ісуса Христа, який, знісши страждання, заслужив благодать Бога стосовно людей. Тому Бог посилає попередню благодать, яка налаштовує серце людини прийняти безпосередньо благодать виправдання. Якщо людина погоджується на пропозицію Бога, вона повинна підготуватися до прийняття благодаті виправдання через покаяння і таїнство хрещення. У момент таїнства хрещення Бог вселяє у неї свою праведність, прощає їй гріхи. Хрещення є початком процесу виправдання. Здійснюючи гріхи, людина втрачає благодать виправдання, тому має пройти таїнство покаяння, щоб відновити втрачену благодать і позбавитись майбутнього часового покарання у чистилищі. Смертні гріхи ведуть до втрати благодаті виправдання. За добрі справи на суді Божому чекає людину нагорода. Людина не може бути впевнена у тому, що Бог обрав її для вічного життя, тому що, володіючи свободою волі, вона може здійснити непростенний гріх, який робить Божу благодать недієвою. Католицькому вченню про виправдання притаманний раціоналізм в обґрунтуванні, натомість православні містичніше розглядають дар Божої благодаті, а протестанти (лютерани) вважають віру основою виправдання.

1. Аквинский Фома. Сумма теологии. Ч. I. Т. 3: Вопросы 75-119. / Пер. с лат., ред. и прим. С. И. Еремеева. – Киев: Эльга; Ника-Центр, 2005, – 576 с. 2. Вязовская А. В. Триденский собор об оправдании. 6 Международные Кирилло-Методиевские чтения 2000 г. – Режим доступа: http://sobor.by/6km4tenia_vjazovskaja.htm. – Назва з екрана. 3. Корзо М. Украинская и белорусская катехитическая традиция конца XVI–XVIII вв.: становление, эволюция и проблема заимствований. Научное издание / М. А. Корзо. – М.: “Канон+” РООИ “Реабилитация”, 2007. – 672 с. 4. Мешков В. М. О двух стратегиях Спасения и двух типах метафизики в христианстве / В.М. Мешков // Вестник Московского университета. – 2007. – № 1. – С. 46–61. – (Серия 7. Философия). 5. Теодорович Н. И. Учение Триденского собора о первородном грехе и оправдании в связи с православным и протестантским учением о том же предмете. – Почаев: Тип. П-Усп.Л., 1886. – 89 с. 6. Melnyk M. Spór o zbawienie : zagadnienia soteriologiczne w świetle prawosławnych projektów unijnych powstałych w Rzeczypospolitej, (koniec XVI – połowa XVII wieku). – Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, Olsztyn, 2001. – 267 p.